

פרק אלו הן הגולין

מתניתין:

אלו הן הגולין לערי המקלט:

החורג **נפש בשגגה**, וחלוק דינו לפי האופן שנעשית הפעולה שגרמה להרוג את חברו:

אם היה מעגל **במעגילה**, טח את גגו⁽¹⁾ המשופע, בטיט, ומחליקו בחתיכת עץ של טייחים הנקראת "מעגילה", ודחפה לפניו, בשיפוע הגג לצד מטה, **ונפלה עליו, והרגתו**.⁽²⁾

או שהיה **משלשל בחבית**, מורידה מהגג למטה, ובודאי נזהר שלא תשבר, כדי שלא יפסיד את החבית, **ונפלה עליו, והרגתו**.

או שהוא עצמו היה יורד **בסולם**, במדרגות, ונזהר ביותר שלא יפול ויחבל, **ונפל עליו, והרגו בכובד גופו** —

בכל האופנים האלו הרי זה גולה!

לשון הרמב"ם [פרק ו מהלכות רוצח]: שהרי דרך נפילה מצוי ברוב העתים להזיק, ודבר קרוב הוא להיות. שהרי טבע הכבד לירד למטה במהרה. והואיל ולא זרו עצמו ותקן מעשיו יפה בשעת ירידה — יגלה.

ובכל דוגמא יש חידוש על קודמתה, שאף אם נזהר יותר, עדיין לא נחשב כאונס אלא כשוגג.

אבל אם היה מושך אליו במעגילה, שהיה עסוק במשיכת העץ המחליק אליו ונשמטה מידו, **ונפלה עליו, והרגתו**.

או שהיה דולח **בחבית** והיה מגביהה מלמטה למעלה, **ונפסק החבל, ונפלה עליו, והרגתו**.

או שהיה עולה **בסולם, ונפל עליו והרגו** — ז-ב הרי זה אינו גולה.

שלא נפלה המעגילה מכוחו. ודומה הדבר, לדין הזורק אבן למעלה ונפלה למטה והרגה, שהוא פטור, כיון שתם כוחו בזריקה. ותירצו, שעל ידי שמושך המעגילה כלפיו, הרי כשהיא נופלת, היא נופלת יותר רחוק מאשר אילו לא עיגל בה. עיין ביד רמה, שהפטור בזורק למעלה והרגה בחזרתה, בנפילתה, הוא רק משום שההריגה היתה בשעה שחזרה וירדה האבן מאליה, בכיון ההפוך ממהלך האבן מכוחו, שהרי הוא זרק למעלה, והיא הרגה בחזרתה למטה. אך במניח לאבן או למעגילה ליפול בהמשך הליכתם, חייב על ההריגה.

1. רש"י ביאר שמדובר בגג משופע. והמאירי הוסיף, שמשום כך נחשבת הנפילה לפניו כדרך ירידה.

ואילו התוספות חלקו, וביארו שמדובר בגג ישר. ולדבריהם אין חילוק בין מושך לדוחף, ולכל צד שנפלה המעגילה והרגה, נחשב כדרך ירידה. ועיין בערוך לנר, שלדבריהם לא גרסינן בסיפא "היה מושך", שאין חילוק ביניהם.

וכן היא גירסת הרמב"ם שהשמיט דין זה, ומשמע שסובר כתוספות.

2. תוספות בסנהדרין [עז ב] הקשו, למה לי לפוטרו משום שהרג בדרך עליה, ותיפוק ליה

זה הכלל —

כל שבדרך ירידתו הרג בשגגה, הרי זה גולה.

וכל שהרג שלא כדרך ירידתו⁽³⁾, אינו גולה.

[ולשון הרמב"ם] שם: דרך "עליה", אין זה דבר הקרוב להיות ברוב העתים, אלא כמו פלא הוא, והוא כמו אנוס].

ובגמרא דרשין דין זה מלשון המקרא.

גמרא:

"בבלי דעת" — פרט למתכוון.

והוינן בה: מנא הני מיילי שההורג בשגגה, רק אם הרג בדרך ירידה [נפילה] הוא גולה, ואילו אם הרג בדרך עליה פטור מגלות?

ומשנינן: אמר שמואל: דאמר קרא [במדבר לה] "ויפל עליו, וימות" — מלמד הכתוב שאינו גולה עד שיפול עליו בדרך נפילה.⁽⁴⁾

תנו רבנן:

"בשגגה" — פרט למזיד, שאינו גולה, לפי שאין גלות מכפרת על רציחה במזיד.

וכמו כן במסכת כתובות לה א כתב, שההורג בסכין או בחרב דרך עליה פטור.

4. שמואל נקט, שהמקור לחלק בין דרך ירידה לדרך עליה הוא ממיעוט קרא "ויפל עליו".

והרמב"ם (פ"ו מרוצח הי"ב) כתב סברא בזה, שהנופל דרך ירידה אנוס הוא וכמו פלא. ובדרך ירידה קרוב הוא להיות, שהרי טבע הכבד לירד למטה, וכנזכר לעיל.

והאור שמח כתב, שמקור הרמב"ם הוא לקמן ט א, שדרך עליה קל יותר מדרך ירידה כי אנוס הוא, וכפי ביאור תוס' שם.

והפני יהושע ביאר, שהוצרך הרמב"ם להוסיף טעם על הפסוק, כדי שלא נחייב על דרך עליה בקל וחומר מדרך ירידה, ולא נאמר שחידש הכתוב גלות אף בדרך ירידה, שהוא קרוב למזיד. ואחר שידענו מסברא שהפסוק ממעט דרך עליה, נפטר מגלות אף בירידה צורך עליה, שלא שייך בה את הסברא של האנוס שבעליה.

והגר"ש רוזובסקי אמר, שלא בא הרמב"ם לתת טעם גרידא, אלא להגדיר את ההורג בדרך עליה כאנוס, כדי שלא יוכל להרגו גואל הדם, שהרי בקרוב למזיד אף שהוא פטור מגלות, מכל

3. האחרונים דייקו מהלשון "שלא כדרך ירידתו", שלא נאמר "כל שבדרך עלייתו אינו גולה", אלא אף ההורג במישור, כגון שזרק כנגדו ולא עלה ולא ירד, אלא הרג בהליכתו, פטור מגלות היות ולא הרג בדרך ירידה.

ודנו לפי זה, למה הוצרכה הגמרא (בעמוד ב) למעט מגלות את היוצא לקרן זווית והרג בסכיניו? והרי היה זה בדרך מישורית, והוא לא הרג דרך ירידה (עיי' בזה בתפארת ישראל על משנתנו, ובערוך לנר).

והנצי"ב דייק מהספרי פרשת מסעי, שאמרו שם אף ההורג בסם בשוגג, גולה. ומשמע שעל אף שאינו דרך ירידה, הרי הוא גולה, ותמה עך כן ממשנתנו.

ויש לחלק ולומר, שכלל זה של דרך ירידה, נאמר רק לגבי ההורג על ידי נפילה, בכובד החפץ הנופל, שרק באופן זה שייכת סברת הרמב"ם הנזכרת, שטבע הכבד לירד למטה במהרה. אולם ההורג בסם או בסכין בידו, ודאי שלא התמעט מ"ויפל עליו", וגולה אף כשאינו דרך ירידה.

אך דעת רש"י לקמן בעמוד ב, שאף קצב ההורג בגרון שבידו, חייב עליו רק דרך ירידה.

שהיה לו ללמוד שדבר זה אסור, ולא למד.

שהרי את המעשה הוא עשה בכוונה, ושגגתו היא רק באי ידיעת האיסור שבמעשהו, וזו אינה חשובה שגגה גמורה, שהרי אם היה לומד, היה יודע שדבר זה אסור, ולכן אף כשטעה, הוא נחשב כמזיד. (6)

ועתה דנה הגמרא במיעוט השני בברייתא:

"בכלי דעת" – פרט למתכוון.

והוינן בה: **מתכוון** – הרי פשיטא הוא שאינו גולה, שהרי בר קטלא הוא, ולמה הוצרך הכתוב למעטו מגלות?

אמר רבה: כוונת הברייתא היא, שהפסוק בא למעט: **פרט למתכוון להרוג את הבהמה**, (7) **והרג את האדם.**

או מתכוון להרוג לכותי, והרג את ישראל.

או מתכוון להרוג נפל, שאין חייבים על הריגתו, והרג בן קיימא. (8)

והוינן בה: למה הוצרכנו למעט מזיד מדכתיב "בשגגה"?

והרי פשיטא הוא שמזיד אינו גולה, כיון שבר קטלא הוא, שהרי חייבים בית דין להורגו!

ומבארין: **אמר רבה: אימא, "בשגגה"**, בא למעט פרט ל"אומר מותר". (5)

וכך היא משמעות המיעוט: דוקא אם הרגו בשגגה הוא גולה. אך אם התכוון להרגו, אך סבר שמותר להורגו, אינו גולה, שהרי הוא כמזיד.

אמר ליה אבוי לרבא: אי כדברין, שכוונת הברייתא למעט "אומר מותר" מגלות, האיך שנינו "בשגגה" פרט למזיד? והלא "אומר מותר" – **אנוס הוא!** ואין פטורו משום שהוא קרוב למזיד.

אמר ליה רבה לאבוי: אני מבאר כך את המיעוט בברייתא, **לשיתתי, שאני אומר:** "אומר מותר" – **קרוב למזיד הוא!** לפי

מקום, אם הרגו גואל הדם הוא פטור עליו לדעת הרמב"ם (שם בה"ד).

5. תוס' לקמן (ט א) כתבו, שגם מי שסובר "אומר מותר, אנוס הוא", יכול הוא לדרוש כרבה ש"בשגגה" בא למעט אומר מותר. שהרי הוא נקרא מזיד בכך שהוא עושה את המעשה בידועין, ורק ידיעת הדין נעלמה ממנו, ואין לו דין מזיד.

6. הריטב"א כתב בשם רש"י, ש"אומר מותר" נחשב כמזיד משום שהיה לו ללמוד ולא למד, וכך מבואר ברש"י לקמן (ט א).

ובשם אחרים (רמב"ן) פירש, שהיה לו לעיין את מי הוא הורג. והיינו, שה"אומר מותר" סבור

שהוא הורג בהמה ונמצא שהרג אדם, וטעותו היא בגוף אחד [ובסמוך ממעט גם את המתכוון להרוג בהמה והרג אדם, כשטעותו בשני גופים]. ועיין עוד להלן, ובהערות על תוס'.

7. תוס' בבבא קמא (כו ב) פירשו, שהיו הבהמה והאדם סמוכים זה לזה. שאם לא כן, אין צריך למעט משום שהתכוון לבהמה, שהרי כבר מיעט הכתוב את המתכוון לזרוק לצד זה והלכה לצד אחר.

ועוד פירשו, שמדובר בסובר שגוף זה שלפניו הוא בהמה ונמצא אדם. [ודלא כרמב"ן לעיל, ותוס' לקמן ט א].

8. כל האופנים שהתמעטו, יש בהם מקצת כונה,

והנהרג הולך כנגדו ברשות הרבים.

אם נהרג ההרוג מפגיעת הסכין שבידו — אינו גולה עליו.

כי היות והנהרג, ההולך ברחוב, מבחין בהורג היוצא מן המבוי, ונוכח לדעת שההורג היוצא מהמבוי בקרן זוית אינו יכול לראותו, והוא עצמו יכול להשמר מהסכין, נחשב ההורג קרוב לאונס.⁽¹⁰⁾

“בלא איבה” — בא הכתוב למעט: פרט לשונא שאינו גולה, לפי שהוא בחזקת מזיד [ועיין ביאור הדבר לקמן ט ב.].⁽¹¹⁾

כי אף על פי שהיתה כוונתו להרוג מי שהוא, הרי הוא פטור על הריגתו, כי היות שהתכוון למעשה הריגה, הוא אינו גולה, לפי שאינו דומה לשוגג גמור שגולה, כי השוגג הגמור לא התכוון להריגה.⁽⁹⁾

תנו רבנן: כך יש לדרוש את פרשת ההורג בשוגג:

אמרה תורה [במדבר לה כב]: “ואם בפתע, בלא איבה, הדפו. או השליך עליו כל כלי, בלא צדיקה.” “אם בפתע” — בא הכתוב למעט: פרט אם יצא ההורג מהמבוי, ופנה לצאת לקרן זוית, לפינת הרחוב, וסכיניו בידו,

10. כך פירש הריטב"א בכוונת רש"י. אך רבינו חננאל והרמב"ם נקטו, שהפטור בקרן זוית הוא משום שהוא קרוב למזיד, היות שהיה לו לעיין כשהוא יוצא לקרן זוית וסכין בידו, אם אין אדם רץ כנגדו.

והכסף משנה הביא, שמקשים על כך: הרי בכבא קמא (כו ב) מבואר שלגבי נזיקין נחשב קרן זוית לאונס.

ובמשאת המלך חילק, שבנזיקין פוטרים את המזיק מפני פשיעת הנזיק שלא שמר על עצמו כשנכנס לקרן זוית. אך במיתה, אין פטור לרוצח מפני שהנהרג לא שמר על עצמו.

[ועיין אור שמח על אתר, שמדובר בנזיקין שהלך כדרכו, ולא היה לו להזהר בכדו של חבירו שהונח בקרן זוית שלא ברשות].

11. הרמב"ם (פ"ו ה"י) כתב ששונא שהרג בשגגה אינו גולה שנאמר והוא לא אויב לו.

ובערור לנר ביאר, שלא נקט את המיעוט של הגמרא “בלא איבה”, כיון שהתוס' כתבו שדבר זה מפורש בתורה, דכתיב “והוא לא שונא לו”, והוצרכה הגמרא למיעוט כיון שדורשים

וכיון שאין גולה כשהורגו במזיד, אף בקרוב למזיד אינו גולה, משום כוונת ההריגה שהיתה במעשיו. אך אם התכוון להכות עץ, והכה והרג אדם, אמרו בתוספתא (פ"ב ה"א) שגולה.

ועיין בחזון יחזקאל שהביא כן מהספרי (פרשת שופטים), אך ביאר לשונו, שבתחילה כוון ידו אל העץ, ונדחה ידו אל האדם, ובאופן זה גולה. והגמרא באה למעט אופן שכוון בטעות אל האדם, והוא קרוב למזיד.

9. הרמב"ם (פ"ו ה"י) נקט שהפטור בכל אלו הוא משום שהוא קרוב למזיד. ודקדק ונקט התכוון להרוג את זה והרג את זה, ומשמע אפילו כשטעה בין שני ישראלים, שלא הוזכר דין זה בגמרא. ומאידך השמיט את דין התכוון להרוג בהמה והרג אדם.

וביאר האחרונים, ששיטתו היא כמו שכתב (בפ"ד מרוצח ה"א) שהלכה כרבי שמעון שפוטרו ממיתה את המתכוון להרוג את זה והרג את זה, (שנחלקו בזה תנאים בסנהדרין עט א). ולכן הוצרך להשמיענו שפטור מגלות, ואינו נחשב שוגג משום שהוא קרוב למזיד. אך הגמרא השמיטה דין זה, כי לפי חכמים הוא חייב מיתה.

ובהשפלת גופו או ידו הוא הרג אדם בשוגג. ומלמד הכתוב חידוש, שחייב גלות על אף שמעשה הירידה היה לצורך העליה, כדי להרים ידו בכח, אך כיון שהרג בדרך ירידה הוא חייב גלות.⁽¹³⁾

"בלא צדיה" — פרט למתכוין לזרוק אבן

ועיין בהגהות מראה כהן שהרמב"ם דקדק מדכתיב בשוגג הדפו שהוא בגופו, כמש"כ בריטב"א לקמיה, וחמור מ"הדפנו" האמור במזיד.

ובמשאת המלך כתב לבאר כהריטב"א, שהדפו בגופו בלא כוונה, וקמשמע לן שדינו ככל שוגג ולא כאונס, ורק בא התנא לפרש שהדפו היינו שדחפו.

ולפירוש זה, יש לומר שה"פרט" ברישא ממעט בכל הברייתא, אך המיעוט מהדפו הוא, שדוקא הדפו בלי מתכוון גולה, ואילו במתכוון הוא קרוב למזיד ואינו גולה.

ועיין בשו"ת רדב"ז (א' רס"ז) שהדפו היינו מכח תנועתו, אך דחפו בגופו אינו גולה.

13. הרמב"ם סובר שגם זה מיעוט. וביאר את הברייתא כך: להביא ירידה לצורך עליה, שאינו גולה עליה. אבל לרש"י בא לרבות ירידה צורך עליה לחייב גלות, שאילולי הריבוי היה פטור משום שהוריד לצורך עליה ובעינן "ויפל עליו".

ולהרמב"ם, כאמור, בא למעט שאינו גולה אף שהרג דרך ירידה, כיון שנעשה לצורך עליה. ובקריית ספר כתב שהרמב"ם גרס בברייתא, פרט לירידה צורך עליה.

והכסף משנה נקט, שביאר כוונת הברייתא להביא גם ירידה צורך עליה לכלל האופנים הפטורים מגלות.

ורבים העירו שסתור הרמב"ם משנתו, שכתב בפירוש המשנה שהכלל במשנה "כל שבדרך

"הדפו" — שדחפו בגופו בלי כוונה, ועל כך הוא גולה.⁽¹²⁾

"או השליך עליו" — בא הכתוב להביא שחייבים אפילו על ירידה שהיא צורך עליה.

כגון ששחה בגופו כדי להרים ידו בכח,

מקרא זה לפסול שונא להעיד. אך הרמב"ם לא הביא פסוק זה כמקור לפסול שונא, ולכן פשוט לו מכאן שאין שונא גולה.

והריטב"א כתב בשם הרמב"ן, שנאמרו שלשה פסוקים למעט שונא, כי יש בו שלשה אומדנות, ובכולן פטור מגלות, בין אם מסתבר שיכול להורגו אף במזיד, ובין אם יש בזה ספק שקול, ואפילו אם מסתבר שבמזיד לא יהרגנו. ואם היה כתוב רק מיעוט אחד, היינו פוטרים רק את השונא ביותר.

ולדבריו, מובן למה נקט הרמב"ם את הפסוק "והוא לא אויב לו", שבו משמע שאינו גולה אם הוא שונא, ואף אם ידוע לנו שהרג בשגגה, לפי שנתמעט האדם השונא מגלות. ואילו מהפסוק שנקטה הגמרא, ידוע לנו לפטרו רק אם המעשה נעשה באיבה, והיינו כשמסתבר שרצה להורגו אפילו במזיד. אך כשמוכח שהוא שוגג, היה גולה.

12. והשמיענו התנא פירוש המילה "הדפו". ריטב"א.

והרמב"ם כתב שאינו גולה מפני שהוא קרוב למזיד.

וכתב הכסף משנה, ששיטתו בביאור הברייתא, שנאמר ברישא "פרט" למעט בכל הברייתא. והיינו שהדפו במתכוון גולה, פרט להדפו שלא במתכוון שאינו גולה.

ודבריו תמוהין, שהרי אם כן הוא קרוב יותר לאונס, והרמב"ם פטרו משום קרוב למזיד.

ינוס" — בא הכתוב ללמד: **מה יער** הוא מקום שיש רשות לניזוק ולמזיק **ליכנס לשם**, אף כל מקום שמתחייב בו גלות, הוא כשהרגו במקום שיש רשות לניזוק ולמזיק **ליכנס לשם**.

ומתמעט בכך בעל הבית ההורג בשגגה בחצר ביתו. שאם נכנס לתוכה הנרצח, והרגו בעל הבית בשגגה, אינו גולה.

כעא מיניה רבי אבהו מרבי יוחנן: היה עולה בסולם, ונשמטה השליכה מתחתיו, ונפלה, והרגה — מהו?

וצדדי הספק הם:

האם **כי האי גוונא** דרך עליה היא, שהרי הוא עולה בסולם, והולכים אחר מעשה האדם ההורג, והוא פטור מגלות.

או דילמא, דרך ירידה היא, והוא חייב גלות!

כי שמא לא הולכים אחר עלייתו או ירידתו של האדם, אלא הולכים אחר אופן מעשה ההריגה. וכיון שהוא נעשה על ידי השליכה, שנדחקה על ידי האדם העולה עליה, ונפלה למטה, הרי הריגתו היא ב"דרך ירידה".

אמר ליה רבי יוחנן: כבר נגעת בספק זה,

לצד זה, והלכה לה לצד אחר, והרגה שם אדם. שפטור באופן זה מגלות, כי הוא קרוב לאונס. (14)

וכך היא משמעות הפסוק: רק כשההורג לא צידד לזרוק לצד אחר ממקום שזרק אז הוא גולה, אך כשצידד לזרוק לצד שכנגדו, והלכה האבן לצד הנגדי, אינו גולה.

עוד אמרה תורה בפרשת משפטים [שמות כא יג] **"ואשר לא צדה"** — אם ידע ההורג שהנהרג נמצא שם, אלא שהתכוון לזרוק סמוך אליו ולא עליו עצמו, ובשגגה פגע בו והרגו, אין הוא גולה.

ואינו חייב גלות אלא כשאינו יודע מהמצאות הנהרג שם, ומכוון לזרוק לאותו מקום.

ובא הכתוב למעט: **פרט למתכוון לזרוק** אבן למרחק שתיים אמות, וזרק ארבע אמות.

שהיות וצידד לזרוק שתיים אמות לצידו, והלכה האבן ארבע אמות, הרי הוא קרוב לאונס, כשהרג במקום אחר שלא חפץ בו. (15)

ועוד נאמר בפרשת שופטים [דברים יט ה], **"ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים, ונדחה ידו בגרזן, וצא את רעהו, ומת, הוא**

14. כך מתבאר בדעת רש"י, וכן היא דעת תוס' בב"ק (כו ב) ודעת הרמב"ם (פ"ו הי"ד) שפטורו הוא משום שקרוב לאונס.

אך רבינו חננאל והמאירי כתבו, שכל הפטורים בסוגיין התמעטו משום "דלא מיכפר להו בגלות". ומשמע שהם קרובים למזיד.

15. תוס' בב"ק (שם) דימו דין זה שמתכוון

ירידתו גולה", בא לחייב גלות גם בירידה לצורך עליה.

ובמרכבת המשנה (פי"ב מנזקי ממון הי"ח) חילק, שהמשנה כללה לחייב, באופן שעוסק בירידה, ואילו הרמב"ם פטר בעוסק בעליה, כגון שעלה בסולם, שאף שהרג בדרך ירידה שנשמטה השליכה, ההורג פטור שהיה עולה.

לענין זה, כי מאידך, יש להקשות:

ולטעמיה, שבא למעט הכלל השני את מי שעולה ונשמטה שליבה תחתיו, אם כן, הכלל הראשון, "כל שבדרך ירידתו גולה", לאתויי מאי? מה הוא בא לומר?

אלא בהכרח, הוא בא לאתויי קצב כמבואר בסמוך.

אם כן, יש לך לומר, כי הכא נמו, הכלל שלא כדרך ירידתו, בא לאתויי קצב.

ולא לפטור בירידה לצורך עליה, שהרי מהלכות קצב יבואר להלן שהכלל "שלא בדרך ירידתו" בא לפטור גם עליה לצורך ירידה, ואילו "כל שבדרך ירידתו" בא לחייב גם בירידה לצורך עליה.

ומבאר הגמרא מהו דין "קצב" —

דתניא, לפי שכך שנינו:

קצב שהיה מקצב, חותך את בשר הבהמה ושובר את עצמותיה, הרי כדי לחתוך את

במה שכבר התרבה לעיל, שחייב גלות גם על הריגה שנעשתה בירידה שהיא צורך עליה. (16) שהרי דחיקת השליבה נעשתה לצורך העליה בסולם.

איתביה רבי אבהו לרבי יוחנן ממשנתנו, שמשמע בה בסיפא, שבאופן כזה של ירידה לצורך עליה, פטור.

דתנן: זה הכלל —

א. כל שבדרך ירידתו — גולה.

ב. שלא בדרך ירידתו — אינו גולה.

ומדייק רבי אבהו: הכלל השני, שכל שלא בדרך ירידתו אינו גולה — לאתויי מאי הוא בא? —

לאו, האם הוא לא בא כדי לאתויי כהאי גוונא, שאף על גב שמעשה ההריגה נעשה בירידת השליבה, אך כיון שההורג היה בדרך עליה, פטור על כך מגלות. (17)

ודוחה הגמרא: אין להביא ראייה ממשנתנו

לזרוק שתיים וזרק ארבע, לדין המתכוון לצד זה והלכה לצד אחר.

והוכיח האור שמה (פ"ו הי"ד) מדבריהם, שגם הפטור במתכוון לזרוק שתיים וזרק ארבע הוא משום שקרוב לאונס, וכמבואר בפנים.

אך דעת הרמב"ם, שהפטור הוא משום שהוא קרוב למזיד, וכן דעת רבינו חננאל והמאירי כדלעיל.

ועיין בהערות על תוס' שהערוך לנר מבאר דעתם כהרמב"ם.

16. התבאר כשיטת רש"י שחייב גלות.

אך הרמב"ם כתב (פ"ו הי"ד): אינו גולה. כיצד? — היה עולה בסולם ונשמטה שליבה

מחמת רגליו ונפלה והמיתה, פטור מן הגלות. והיינו, שהספק היה אם הולכים אחר ההורג שהוא "עולה" או אחר השליבה שהיא "יורדת". ופשט, שבכהאי גוונא שההורג עולה, פטור אף על ירידת השליבה.

17. קושית רבי אבהו מהמשנה על רבי יוחנן, אפשר להקשותה גם על גוף הדין האמור בברייתא, להביא ירידה שהיא צורך עליה, לפירוש רש"י שהתרבה לחייב גלות.

וממה שהסב קושיה זו לרבי יוחנן, משמע כמבואר לעיל, שהפטור מגלות נאמר רק כשההורג עוסק בעליה, והברייתא מרבה לחיוב באופן שעוסק בירידה לצורך עליה.

פטור.

ולא קשיא —

מבארת הגמרא, שאין סתירות בין ארבעת ההלכות שנשנו על ידי ארבעה תנאים. אלא, כל דרך ירידה חייב, וכל דרך עלייה פטור.

אלא שהדבר תלוי במקום שבו נשמט הברזל מהקופיץ.

א. כאן, הא דתניא בברייתא הראשונה, לפניו חייב לאחוריו פטור, מדובר בירידה שלפניו, ועליה שאחוריו.

שאם הוריד את הקופיץ לפניו כדי להעלותו בכח, והעלהו בכח לאחוריו. ועל זה חילקה הברייתא, שאם הרג בשעה שהורידו לפניו, חייב, כיון שהרג בדרך ירידה.⁽¹⁹⁾ אך אם הרג בדרך עלייתו בכח [כדי להחזירו לאחוריו], פטור.

ב. כאן, בברייתא השניה, דתניא לאחוריו חייב ולפניו פטור, מדובר בעליה שלפניו, וירידה שלאחוריו. שאם הרג בעת שהשפיל את הקופיץ לאחוריו, חייב גלות שזו דרך ירידה. אך אם כבר הגיע לשלב ששוב מגביה את הקופיץ כדי להחזירו לפניו,⁽²⁰⁾ ואז הרג בשגגה, פטור, שהרג בדרך עליה.

בשר הבהמה בכח הקופיץ [סכין גדולה של קצבים], עליו להרימו מלפניו ולהחזירו לאחוריו, עד שיורד הקופיץ תחילה מאחוריו גבו, ואז מעלהו מצד אחוריו, ומורידו לפניו. ובכח זה הוא מנתח את הבשר.

אך כדי להרימו תחילה מלפניו לאחוריו, צריך הוא להקדים ולהורידו לפניו, ואז מעלהו בכח לאחוריו, ומאחוריו הוא חוזר ומעלהו בכח מלפניו, ומורידו על הבשר, לפניו.

ואם תוך כדי מלאכתו נשמט הברזל והרג בשוגג —

נאמרו בדבר ארבע ברייתות של תנאים —

א. תנא חדא, הרג בשעה שהיה הקופיץ לפניו, חייב.

ואם הרג בשעה שהיה הקופיץ לאחוריו, פטור.

ב. ותניא אידך, לאחוריו חייב לפניו פטור.

ג. ותניא אידך, בין לפניו ובין לאחוריו, חייב.

ד. ותניא אידך, בין לפניו ובין לאחוריו,

עוסק בירידה לפניו, ולכן חייב אף שמעשיו לצורך עליה, ולא פטור הרמב"ם אלא כשעוסק ההורג בעליה, אף שהרג בירידה.

20. כך פירש רש"י. ולמד שקביעת דרך עליה או דרך ירידה, תלויה רק בצורת המעשה, ולא בתכליתו, אם נעשה לצורך ירידה או עליה.

אך הרמב"ם (פ"ו הי"ג) ורבינו חננאל פירשו להיפך, שכשמחזירו ומעלהו מאחוריו

ורק על רבי יוחנן מקשינן, שהוא חייב גלות אף לעולה בסולם, שעוסק בעליה והרג בירידה, ולשיטתו אי אפשר לחלק מהמשנה, שהרי אף כשעוסק בעליה הוא מחייב, ועיין ריטב"א.

19. הכסף משנה הקשה על הרמב"ם מדין זה, שמשמע שעל ירידה צורך עליה גולה. שהרי הקצב מוריד לפניו כדי להעלות בכח.

וגם על זה יש לומר כמבואר לעיל, שהקצב

ומוכח שנחלקו תנאים בשני צדדי בעייתו של רבי אבהו.

ודחינן, לא, באופן שנפלה השליכה והרגה, שהסתפק בזה רבי אבהו, ודאי פטור הוא מגלות ללא חולק, היות דבולי עלמא סוברים שדרך עליה היא.

ולא קשיא מהתנא בברייתא שמחייבו גלות, לפי שהברייתא היא אינה עוסקת בדין גלות.

אלא, כאן, התנא המחייב, מדבר לענין נזיקין, שחייב עליהם בין הזיק בשוגג ובין הזיק במזיד. ובחייב נזקין אין כל חילוק בין דרך ירידה לדרך עליה.

ואילו כאן, התנא הפוטר, מדבר בענין חיוב גלות למי שהרג אדם בשוגג, כי לענין חיוב גלות יש חילוק בין דרך עליה לדרך ירידה.

איבעית אימא, אפשר לומר תירוץ נוסף, שלעולם שתי הברייתות עוסקות בענין גלות, בשליכה של סולם שנפלה והרגה.

והא והא — שתי הברייתות עוסקות בדין גלות.

ולא קשיא כיצד מחייב והרי הרג בעלייתו, וזו דרך עליה —

לפי שהברייתות עוסקות בשני אופנים שונים:

ג. כאן, בברייתא השלישית, דתניא בין לפניו ובין לאחריו חייב, מדובר בירידה שלפניו ושללאחריו, שחייב על שתיהן.

ד. כאן, בברייתא הרביעית, דתניא בין לפניו ובין לאחריו פטור, מדובר בעליה שלפניו, ושל אחריו.

ועתה חוזרת הגמרא לדון בבעיה של רבי אבהו, מהו דין אדם העולה בסולם, ונשמטה שליכה תחתיו, ונפלה למטה, והרגה אדם, האם דבר זה נחשב לדרך עליה או לדרך ירידה —

לימא כתנאי, האם יש לנו לומר שההלכה בשאלה זו, במחלוקת תנאים היא שנויה.

דתניא: היה עולה בסולם, ונשמטה שליכה מתחתיו

תני חדא: חייב.

ותניא אידך פטור.

מאי לאו, האם לא, בהא קא מיפלגי שני התנאים בשתי הברייתות:

דמר, התנא המחייב סבר שדרך ירידה היא, ולכן חייב.

ומר, התנא הפוטר, סבר שדרך עליה היא, ולכן פטור.

חייב, וכשהוא מחזיר פטור, בין בעליה ובין בירידה.

ועיין כסף משנה ואור שמה שכדעת הרמב"ם מבואר בירושלמי, ומהלך הסוגיא בתלמוד בבלי משמע יותר כרש"י.

לצורך הורדתו לפניו, חייב, אף שהרג בדרך עליה. ואילו כשהשפילו לאחריו, פטור, אף שהרג בדרך ירידה, כיון שהוא חלק מצורך מעשה העליה. ודרך עליה וירידה נקבעת לפי תכלית המעשה, ולכן בכל מקום שהוא מוליך

הוא קשיא אם כן למה גולה, והרי זו דרך עליה, כיון שהברייתות עוסקות בשני אופנים חלוקים –

הוא דפוטר, מדובר דמיהדק השליכה בחזק בנקב, ואין בה ירידה.

ואילו הוא דמחייב, מדובר בשליכה דלא מהדק ולכן יש בה ירידה, וגולה.⁽²³⁾

הא הברייטא המחייבת,⁽²¹⁾ מדובר בה באופן דאתליע השליכה, ומתוך כך היא נכפפת כשדורסים עליה, והרי זו דרך ירידה.⁽²²⁾

ואילו הוא הברייטא הפוטר, מדובר בה באופן דלא אתליע. וכיון שההורג היה עולה, הרי זו דרך עליה, ואינו גולה.

ואיבעית אימא, לעולם הא הוא בשתי הברייטות מדובר בהן דלא אתליע.

שאינה מהודקת, נחשבת עלייתו עליה מתחילה כירידה, שהרי עומדת ליפול. ולפירושה מובן למה לא הקדימה הגמרא באוקימתות אלו, לומר "דכולי עלמא ירידה לצורך עליה, ירידה היא". שהרי מדובר בירידה גמורה, וספק הגמרא לעיל היה רק כשעולה בסולם, שכאשר היה ההורג בדרך עליה אז נשמטה השליכה מתחתיו, והבעיה היא כיצד נקבע מה היא דרך עליה ומה היא דרך ירידה, האם עליית האדם היא הקובעת או ירידת השליכה. אך באופנים אלו אף האדם בדרך ירידה, ובודאי גולה.

23. הרמב"ם (פ"ו מרוצח הי"ג) סתם, וכתב שכשנשמטה השליכה מתחת רגליו אינו גולה, כיון שלא הרג בדרך ירידתו. ולא חילק בין מהודקת לרפויה ובין מתולעת לשלימה. ואילו לענין נזיקין (פ"ו מחובל ומזיק ה"ד) חילק, וכתב שאם היתה חזקה ומהודקת ונשמטה או שהתליעה, ונפלה והזיקה, פטור שזו מכה בידי שמים היא.

[והראב"ד השיגו, כי מאי שנא מכל אונס? ועוד, שבגמרא משמע שהתליע אינו אונס ולא התליע נחשב אונס.

ועיין אבן האזל שהתליע מתוכו נקרא אונס, ובניכר בחוץ אינו אונס].

וביאר המגיד משנה שהרמב"ם גרס

21. התבאר בפנים כפירוש רש"י.

אך הריטב"א הביא, שיש מפרשים להיפך, שחיוב גלות הוא דוקא כשלא התליעה והיא מהודקת יפה, ונחשב לדרך ירידה כי השליכה נופלת.

אך בשליכה שניכר בחוץ שהיא מתולעת ורפויה, פטור מגלות, כי הוא קרוב למזיד. וכתב שלפי זה, אוקימתא זו מסייעת לרבי יוחנן, שאף לצורך עליה נחשב ירידה, והגמרא לא הקדימה לומר "לא, דכולי עלמא ירידה היא", שכן דרך התלמוד לסייע ולסתור בלי לפרש.

והמאירי הביא פירוש נוסף, שפירש הברייטות כרש"י, שבהתליע חייב ובלא התליע פטור. אך טעם הפטור כשלא התליעה השליכה והיא מהודקת יפה, אינו משום דרך עליה, אלא משום שהוא קרוב לאונס. ואילו בהתליע חייב אף שדרך עליה היא, כרבי יוחנן שלצורך עליה נחשב ירידה.

22. התבאר בפנים כפירוש רש"י.

והריטב"א הוסיף, כי כאשר השליכה נכפפת, גם האדם העולה עליה יורד עמה מעט, והרי זו דרך ירידה. אך כשלא התליעה והיא מהודקת, הרי שבירתה נעשית על ידי שעמד עליה בשתי רגליו וסיים עלייתו, ולכן נחשב שנפלה בדרך עליה.

ורבינו חננאל פירש, שליכה שהתליעה או

מתניתין:

אמרה תורה בפרשת שופטים: "ואשר יבוא את רעהו ביער לחטוב עצים, ונדחה ידו בגרון לכרות העץ, ונשל הברזל מן העץ, ומצא את רעהו, ומת. הוא ינוס". ונחלקו חכמים ורבי בביאור המקרה שעליו חייבה תורה גלות, וכפי שיתבאר במשנתנו:

אם נשמט הברזל מקתו, ונפל, והרג אדם (24) —

רבי אומר: אינו גולה, לפי שלא על מקרה

שכזה דיברה תורה, אלא על מקרה אחר, כדלקמן. (25)

החכמים אומרים: גולה. וזהו המקרה שעליו נאמר "ונשל הגרון מהעץ".

ואילו אם ניתו קיסם מהעץ המתבקע, (26) והרג הקיסם, הניתו למרחוק, אדם —

רבי אומר: גולה, שעל מקרה שכזה דיבר הכתוב.

החכמים אומרים: אינו גולה, כיון שזה נחשב לכח כוחו, ולא כוחו, ועל כך לא חייבה

(כדעת הרמב"ם לעיל הערה 15) הרי מתורצת הקושיא. אך תוס' לא תירצו כך, משום שדעתם שפטורו שקרוב לאונס, כמבואר לעיל.

ולדעת הרמב"ם שהמתכוון לזרוק שתיים אינו גולה היות שקרוב למזיד, כתב הערוך לנר שזה רק כשיודע שיש שם אדם בסוף ארבע אמות. ואם כן יש לתרץ עוד, שהחוטב ביער אינו קרוב למזיד באופן שאינו יודע שנכנס אדם אחר ליער.

25. רבינו חננאל והמאירי מפרשים טעמו של רבי, שקרוב למזיד הוא, שאם לא היה הברזל רפוי לא היה נשמט.

אך בתוס' (ב"ק וסנהדרין הנ"ל) משמע שפטור משום שקרוב לאונס. שהרי הקשו ממתכוון לזרוק שתיים וזרק ארבע, שלדעתם הוא קרוב לאונס. וכן למד הערוך לנר בדברי רש"י (בד"ה מן העץ).

והרמב"ם השמיט דין זה, ויש שפרשו דעתו, שגולה כיון שמכוחו נשמט.

26. רש"י פירש שניתו קיסם מהעץ והרג.

אך רבינו חננאל פירש שהברזל נשמט מכח הכאתו בעץ והלך הברזל והרג.

וכן משמע ברמב"ם (פ"ו הט"ו) וכן נקט

בסוגיין: ואיבעית אימא, הא והא לנזקין. ולא קשיא, הא דאיתלע והא דלא איתלע.

ולכן פסק הרמב"ם, שבירידה לצורך עליה אינו גולה, ולא חילק לענין גלות בין התליעה ורפויה לשלימה ומהודקת, שחילוקים אלו נאמרו רק לענין אונס בנזקין.

ועיין עוד במרכבת המשנה ובאור שמח בביאור שיטת הרמב"ם בסוגיא.

ועיין בביאור הגר"א (חו"מ שע"ח י"א) שלענין נזיקין, אם לא היתה מהודקת חייב, אף אם נשברה מחמת שהתליעה בפנים, היות שתחילתו בפשיעה. ויש לדון לביאורים שאוקימתא זו לענין גלות, האם שייך לפטור משום תחילת בפשיעה.

24. תוס' בבבא קמא (כו ב) וסנהדרין (עז א) הקשו, למה לא יפטר מגלות משום שהתכוון לזרוק שתיים וזרק ארבע, שהרי בא לחטוב ולא היה ברצונו להתיז לרחוק.

והרשב"א (בבבא קמא, שם) כתב שלא יתכן לומר בחוטב את הפטור של קרוב למזיד, שהרי לא פשע כלום כאשר בא לעסוק במלאכתו והברזל או העץ נשל מאליו. ואם הפטור של המתכוון לזרוק שתיים הוא משום שקרוב למזיד,

תורה גלות.

כתיב "ונשל הברזל מן העץ".

גמרא:

אמר להם רבי לחכמים: האיך אתם מפרשים את דברי הכתוב דוקא באופן שנשל הברזל מקתו?

וכי נאמר "ונשל הברזל מעצו", שפירושו, שהברזל נפל מקת העץ שלו?

והלא לא נאמר אלא "ונשל הברזל מן העץ". ומוכח כשיטתי, שהברזל השיל קיסם מן העץ, וקיסם העץ הניתו הוא שהרג, ועל כך חייבה התורה גלות!

ועוד הביא רבי רביה לדבריו: נאמר עין למטה "ונשל הברזל מן העץ", ונאמר עין למעלה "ונדחה ידו בגרון, לכרות העץ", ונלמד זה מזה:

מה עין האמור למעלה ["לכרות העץ"], משמעותו היא, שבא ההורג בשוגג לכרות מן העץ המתבקע.

אף עין האמור למטה ["ונשל הברזל מן העץ"] ביאורו שהשיל הברזל קיסם מן העץ המתבקע, וקיסם העץ שניתו מהעץ המתבקע הוא שהרג ולא הברזל, ועל כך גולה המשיל את הקיסם מן העץ.

אמר רב חייא בר אשי אמר רב: ושניהם, רבי ורבנן, מקרא אחד דרשו, אלא שדרשו אותו בשני אופנים חלוקים:

רבי סבר "יש אם למסורת".

דהיינו, כשאנו באים לדרוש מדברי הכתוב, יש לדרוש את דברי הכתוב, כפי שנמסרה כתיבתו למשה מסיני, ולא כפי מה שהוא נקרא על ידינו.

המילה "ונשל", ניתן לקרותה בחיריק תחת הנו"ן [ואז אנו קוראים אותה "ונישל הברזל"], וניתן גם לקרותה בקמץ תחת הנו"ן [ואז אנו קוראים "ונשל הברזל"].

כשאנו קוראים "ונשל הברזל", הרי אם אין אנו מתחשבים באופן הקריאה שנמסרה לנו, אלא רק במסורת המילה כפי שהיא כתובה, יש לנו לקרותה כאילו היא מנוקדת בחיריק ולא בקמץ. כי כדי לקרותה בקמץ, יש צורך להוסיף בה הברה שאינה כתובה בה, כאילו כתוב בה "ונאָשֶׁל".

אך אם אנו קוראים את המילה כצורתה, הרי כאילו "ונישל" [בחיריק] כתיב. כי כשאנו קוראים "ונישל", אין צורך להוסיף הברה שאינה כתובה.

ומשמעות "ונישל", היא, שהברזל השיל מהעץ, והתיזו על ההרוג.

ורבנן סברי, שגם בדרשת הכתוב **יש אם למקרא,** ודרשינן כמשמעות התיבה בקריאתה, וכאן **ונשל קרינן,** ופירושה, שהברזל נשל מעל עצו. (27)

חילוק, ושניהם נחשבים כח כוחו. ועיין עוד לקמן.

27. והטעם שפטרו כשהשיל מהעץ, והרג בשוגג

הכסף משנה. וכתב הרמב"ם שהפטור משום שכח כוחו הוא וכמו אנוס הוא. וכך ביאר בסוגיית הגמרא להלן, דהוה אמינא לחלק בין נשל הברזל לתמרים שנפלו, וקמשמע לן שאין